

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.71-2.43>**В. А. Федь**

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

І. Є. Федь

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики початкової освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ІЗ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті розглянуто особливості організації самостійної роботи студентів з іноземної мови. Автори вважають, що успішність реалізації концепції безперервної мовленнєвої освіти залежить від вирішення проблеми організації самостійної роботи студентів. Описано педагогічні умови, необхідні для підвищення ефективності самоосвітньої діяльності в процесі оволодіння іноземною комунікативною компетенцією. Проаналізовано роль викладача в організації самостійної роботи з іноземної мови та визначено завдання для самонавчання з урахуванням професійної підготовки студентів. Наголошено, що особистісно орієнтований підхід спрямовано на переорієнтацію навчального процесу з отримання готових знань на самостійне вирішення поставлених завдань, у процесі якого студент набуває досвіду та відповідальності за результати навчання. Виділено важливий фактор оптимізації самостійної роботи – комп'ютеризацію процесу вивчення іноземної мови, що суттєво розширює навчально-методичне забезпечення та має ігровий аспект, важливий в емоційно-психологічному наповненні процесу навчання. Студентам треба рекомендувати завдання, спрямовані на пошук у спеціальних текстах дефініцій термінів і термінологічних словосполучень, складання списків ключових термінів для їх подальшого використання як опори в процесі обговорення автентичних текстів професійної тематики. У процесі навчання вдасться сформувати майбутнього фахівця як полікультурну особистість, для якої іноземна мова буде служити засобом міжкультурного ділового спілкування, інструментом залучення до скарбів світової культури, ключем для встановлення міжособистісних контактів із носіями інших мов і культур. Вірно організована й уміло контрольована самостійна робота стимулює студентів до вивчення та використання іноземної мови, сприяє розвитку їх індивідуальних пізнавальних здібностей у вирішенні поставлених проблем, формує навички творчого мислення та розширює професійні можливості, забезпечує реальний міжкультурний контекст спілкування. Перспективною є розробка навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в контексті розширення навчальної автономії студентів і активізації їх самоосвітньої діяльності з вивчення іноземної мови.

Ключові слова: самостійна робота, іноземна комунікативна компетенція, творчі завдання, автентичні тексти, види діяльності, автономне навчання.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань іноземної освіти є розвиток у майбутніх фахівців здібностей і навичок самостійного отримання професійних знань і їх творчого застосування в діяльності. Однак, як зазначають дослідники (С. Денисова, Є. Кірейчук, Е. Радіон, В. Сатинова та ін.), дефіцит навчального часу та незначний рівень мовленнєвої компетенції учнів можуть виявитися перешкодою реалізації соціального замовлення суспільства на підготовку сучасного фахівця, готового не лише до виконавської діяльності, а й до самостійної постановки та вирішення проблем, у тому числі до самоосвіти в аспекті засвоєння іноземної мови. Тому нам видається, що успішність реалізації концепції безперервної мовленнєвої освіти залежить від того, наскільки будуть вирішені проблеми організації

самостійної роботи студентів як під керівництвом викладача, так і в рамках автономного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проаналізувавши наукові праці, ми дійшли висновку, що проблема самостійної роботи студентів розглянута досить широко. Питання організації самостійної роботи представлені в дослідженнях С. Архангельського, П. Підкасистого, І. Ільясова, Т. Шамової, М. Гарунова, О. Полянничко, М. Влазової, Т. Краснової, О. Кудряшової, Т. Панфілової, Н. Самсонової, О. Щербакової. Однак проблеми організації та самоорганізації, контролю та самоконтролю в умовах самостійної діяльності студентів розглянуті неповною мірою.

Мета статті. Мета публікації полягає в обґрунтуванні необхідності організації та контролю самостійної роботи студентів.

Виклад основного матеріалу. Актуальність проблеми самостійного навчання визначається тим, що студенти першого та другого курсів практично не готові до самостійної навчальної діяльності з мовленнєвої підготовки і формування іншомовної компетенції. Тому необхідно цілеспрямовано готувати студентів до того, щоб, як зазначає Л. Чікілева, самостійна навчальна діяльність забезпечувала їм усвідомлене та систематичне відпрацювання мовленнєвого навчального матеріалу, вироблення навичок сприйняття та аналізу автентичних іншомовних текстів і відпрацювання формованих стратегій роботи з ними, формування навичок критичного мислення, пошуку шляхів самостійного вирішення поставленого комунікативного завдання, розвиток і вдосконалення творчих здібностей.

У світі сучасних вимог до іншомовної освіти самостійна робота націлена на розширення навчальної автономії студентів, яку розглядають як «процес, в якому студенти самостійно приймають рішення щодо вибору засобів навчальної діяльності, форм роботи, встановлення термінів її виконання, способів контролю та оцінювання своєї роботи, перенесення її результатів у нові навчальні контексти» [9]. Автономію студента Е. Свірська розуміє як здатність суб'єкта самостійно здійснювати свою навчальну діяльність, активно й усвідомлено керувати нею шляхом проведення рефлексії, корекції і накопичення індивідуального досвіду, приймати кваліфіковані рішення щодо навчання в різних навчальних контекстах із певною мірою відособленості від викладача та прийняття на себе його функцій. Як умови, що стимулювали б активну самостійну діяльність студентів, спонукали їх до постійного оновлення своїх знань, Л. Гімпель розглядає «забезпечення особистісно-діяльнісного підходу в навчанні, гуманізацію педагогічної взаємодії, твердження суб'єктного статусу студента, посилення мотивації навчання, навчання студентів основ наукової організації самостійної діяльності, інтенсивне використання інтерактивних методів і технологій навчання, домінування засобів заохочення студентів, обов'язковість оцінювання виконаної роботи, розвиток рефлексивних умінь» [3].

Особистісно орієнтований підхід до навчання іноземної мови спрямований, на думку багатьох дослідників, на переорієнтацію навчального процесу з отримання готових знань на самостійне вирішення студентами поставлених завдань, на активне включення тих, хто навчається, в навчально-пізнавальну та науково-пошукову діяльність, на самостійне оволодіння засобами навчання та підвищення відповідальності за його результати. Таке трактування самостійної роботи студентів дає підстави для формування і розвитку автономії особистості, що має на увазі «здатність студента

самостійно управляти процесом свого навчання, усіма його компонентами: цілями, змістом, засобами та способами діяльності, що буде включати аналіз і постановку мети, планування і організацію, вибір методів і технологій, самоконтроль і самооцінку» [10].

Одним із факторів оптимізації самостійної роботи студентів із метою підвищення якості мовленнєвої освіти є комп'ютеризація процесу вивчення іноземної мови, що забезпечує доступ усім бажаючим до навчальних сайтів, електронних словників і підручників, навчально-методичних комплексів, різноманітних інтерактивних програм. За допомогою ресурсів інтернету студенти можуть у режимі реального часу представити на перевірку виконані лексико-граматичні вправи, отримати консультацію викладача з питань ефективного засвоєння навчального матеріалу, провести інтерактивний обмін думками зі своїми товаришами з приводу спільного виконання творчих завдань у проєктах, виконати тест, письмово перевести фрагмент спеціального тексту або написати діловий документ. Такі завдання дають змогу студентам проявити творчість та оригінальність мислення, сформувані постійну потребу в удосконаленні мовленнєвих і спеціальних знань. З іншого боку, реалізується індивідуальний підхід до кожного студента, враховуються рівень їх підготовки, особисті інтереси та схильності.

У цих умовах змінюється та навіть ускладнюється роль викладача іноземної мови, який має добре розбиратися в сучасних телекомунікаційних технологіях, стежити за появою нових ресурсів інтернету, щоб бути в змозі виконувати функції організатора, модератора, партнера та радника студентів із питань самостійного вивчення іноземної мови. Саме викладач, як стверджують А. Ваяхіна та М. Кравченко, є координатором, що здійснює взаємодію аудиторної та самостійної роботи студентів, консультантом, який надає диференційовану та індивідуальну допомогу в мовленнєвій освіті, наставником і джерелом свіжих ідей у процесі реалізації студентських проєктів творчого характеру. Завдання викладача – сформувані у студентів усвідомлене ставлення до самостійного виконання навчальних завдань, таких як підготовка і презентація доповідей на професійні теми, участь у дискусіях і ділових іграх з аналізу проблемних ситуацій, розробка проєктів і їх захист під час аудиторних занять, на засіданнях наукових гуртків, круглих столів, тематичних семінарів. Викладач виступає і в ролі психолога, який має враховувати індивідуальні особливості студентів, їх інтереси та потенційні можливості, щоб створити комфортну атмосферу для самостійного оволодіння матеріалом із метою успішного вирішення навчальних завдань, щоб у студентів виникла потреба брати участь у підготовці

і виконанні завдань, що моделюють ситуації між-культурної взаємодії із зарубіжними партнерами. Підтримуючи думку Н. Залеської, Л. Ющук, вважаємо, що функції викладача в організації самостійної роботи студентів наповнюються новим змістом, оскільки він покликаний допомогти та підтримати студента в оволодінні умінням самостійно працювати над іноземною мовою, показати шляхи оволодіння ефективними прийомами роботи і створити умови для відповідного освітнього середовища.

Необхідною вимогою успішної організації та реалізації самостійної роботи студентів з іноземної мови є контроль виконаних ними самостійних завдань, оцінка ходу і змісту самостійної роботи, її результатів, а також формування в студентів навичок самоконтролю і самооцінки, вважає З. Ворошніна. З цією метою застосовуються розроблені та адаптовані до потреб студентів навчально-методичні матеріали, що складаються з методичних рекомендацій із планування та організації самостійної роботи, зразків виконаних тестів, шаблонів ділової кореспонденції, словників, набору спеціальних оригінальних текстів і завдань до них, посилань на корисні сайти і потрібну літературу. За допомогою ключів до пробних тестів у розроблених навчально-методичних посібниках або в електронних підручниках, на освітніх сайтах студенти можуть провести самоконтроль своїх навчальних досягнень, підготуватися до проміжних і підсумкових форм контролю. Навчально-методичний комплекс включає також робочий зошит із детальним описом порядку роботи над практичним індивідуальним завданням, яке, як правило, передбачає написання оглядового реферату з самостійно прочитаної літератури, тез доповіді на студентську наукову конференцію.

Як показує практика, студенти мало володіють уміннями реферування й анотування спеціальних текстів, не знають, за якими критеріями треба об'єктивно оцінити якість як своєї праці, так і праці своїх товаришів. Для цього з метою само- і взаємоперевірки виконаних студентами письмових робіт, таких як есе, доповідь-презентація, реферат і подібних завдань, корисно буде привести перелік питань, так званий *checklist*. Наприклад, у процесі написання реферату з подальшою його презентацією студенти, відповідаючи на запропоновані питання, зможуть провести аналіз цільової аудиторії (Have I clearly identified who my readers are? Do I know their prior knowledge about the topic? Will they understand my vocabulary?), переконалися в адекватності змісту роботи поставленим цілям дослідження (Have I used a variety of information sources? Are my sources relevant, credible, current and referenced appropriately? Do I have a clear objective that has been met? Do my conclusions and recommendations flow logically from my findings and

discussions?), перевірити правильність вживання мовленнєвих форм і вибору стилю письма (Have I used strong, clear and concrete words? Have I used a variety of sentence types? Do I have just one main idea per paragraph? Do I have clear topic sentences for every paragraph? Are paragraphs logically related? Are my conclusions objective?), підготувати виконану роботу до презентації (Have I been consistent in my use of headings, fonts, bullet points, acronyms, etc.? Does my presentation overall assist the reader in making the report easy to follow? Have I designed my document for readability?). Таким чином, працюючи самостійно чи в складі групи над підготовкою реферату, студенти зможуть навчитися отримувати необхідну інформацію професійного характеру, критично її проаналізувати, обробити і передати основний зміст, підготувати тези виступу та взяти участь у презентації результатів своєї навчально-пізнавальної і науково-дослідницької діяльності. Також студенти оволодіють вміннями само- і взаємоконтролю, що є умовою правильної організації контрольованої самостійної роботи як обов'язкового компонента в системі безперервного навчання майбутніх фахівців.

Важливим елементом самостійного вивчення іноземної мови у вищому навчальному закладі є читання спеціальної літератури, робота з текстовим і графічним матеріалом професійної тематики в мережі Інтернет. Спеціальні тексти іноземною мовою рясніють технічними термінами, а їх граматичною особливістю, як визначили лінгвісти, є вживання інфінітива, інфінітивних зворотів, службових слів, інверсії тощо. Оволодіння студентами знаннями функціонування граматичних конструкцій і термінологічною лексикою сфери своєї майбутньої професії визначає якість формування лінгвістичної компетенції як невід'ємної складової частини комунікативної компетентності фахівця. У руслі нашого дослідження для організації самостійної роботи студентів із вивчення англійських термінів важливо підібрати й активно задіяти відповідні прийоми їх презентації, закріплення в пам'яті та подальшої активізації в спілкуванні на теми, які становлять інтерес і вкрай важливі для майбутніх фахівців. Дослідники розробили безліч способів засвоєння спеціальної лексики, що входить до складу професійного тезауруса, визначили й експериментально довели найбільш ефективні стратегії навчальної діяльності, яка враховує спеціалізацію студентів. Наприклад, у процесі читання професійно орієнтованих текстів з іноземної мови А. Маркович пропонує студентам скласти термінологічну вокабулярну карту, під якою розуміється «графічне уявлення досліджуваного спеціального поняття через слова та вирази, що описують це поняття» [4]. Читаючи спеціальну літературу з метою вилучення необ-

хідної інформації, працюючи над підготовкою до презентацій та дискусій, студенти за допомогою такої карти можуть розширити свій словниковий запас термінами відповідного семантичного поля, доповнити список тематичної лексики новими для них словами-термінами та термінологічними словосполученнями, скласти опорні конспекти для продукування своїх думок під час мовленнєвої діяльності в аудиторії. Ці та подібні завдання проблемного характеру розвиватимуть у студентів уміння усвідомлено сприймати професійно значиму інформацію, яка міститься в текстах, вміння аналізувати окремі факти і співвідносити їх із темою свого дослідження, вміння критично оцінювати витягнені з текстів ідеї.

В умовах самостійного навчання лексики студентам варто рекомендувати завдання, які спрямовані на пошук у спеціальних текстах дефініцій термінів і термінологічних словосполучень, на складання списків ключових термінів для їх подальшого використання як опори під час обговорення автентичних текстів професійної тематики, на заповнення відсутньої інформації в таблицях та написання пояснювальних записок до діаграм, схем тощо. Самостійна робота з автентичними спеціальними текстами також охоплює такі завдання, як пошук студентами статистичних даних для аргументування своїх суджень під час проведених на практичних заняттях ділових ігор, розробка проблемних питань та моделювання сценаріїв своєї діяльності під час дискусій, вивчення кейсів і підбір варіантів вирішення порушених у них професійних питань, складання таблиць, схем, діаграм для візуалізації усної та письмової інформації. Творчі завдання на самостійне тренування і закріплення нового лексичного матеріалу дають змогу мобілізувати приховані резерви студентів, використовувати їх індивідуальні особистісні якості для досягнення бажаного результату і помітного прогресу в оволодінні іншомовною термінологічною лексикою, без якої неможливо уявити і реалізувати професійне спілкування.

В епоху глобалізації з метою реалізації концепції міжкультурної мовленнєвої освіти (Н. Баришніков, Н. Гальскова, І. Орехова, Є. Пассов, В. Сафонова, П. Сисоєв та ін.) під час навчання іноземної мови майбутніх фахівців також необхідно підкреслити особливу роль організації самостійної роботи студентів, виділити її особливості в контексті формування соціокультурної компетентності. Лінгвосоціокультурний компонент іншомовної комунікативної компетенції дає змогу, як вказано в роботі О. Тарнопільського та С. Кожушко, «продувати та розуміти мову, виходячи з соціальних і культурних норм цієї мовленнєвої спільності (у тому числі норм, властивих

окремим професійним групам), розуміти і вживати реалії, спираючись на ті фонові знання, які відомі всім носіям мови чи представникам конкретної професійної групи» [8]. Сучасний фахівець може задовольнити власні освітні та самоосвітні потреби шляхом особистої чи заочної участі в міжнародних конференціях і вебінарах, відвідуючи лекції і презентації іноземною мовою, у процесі міжособистісного спілкування на інтернет-форумах, перегляду матеріалів інтернет-ресурсів тощо. Для цього студенти мають набути навичок самостійної освітньої діяльності з урахуванням особливостей міжкультурної комунікації, таких як вербальне і невербальне спілкування, менталітет представників різних культурних спільнот, правила ділового етикету, традиції і норми поведінки в тих чи інших ситуаціях. Це допоможе їм оволодіти знаннями культури країни, що вивчається, вміннями визначати причини виникнення міжкультурних бар'єрів та знаходити шляхи їх подолання.

Міцні навички міжкультурної комунікації можна придбати лише в процесі постійної роботи із сучасними аудіо- і відеоматеріалами, друкованими та електронними джерелами інформації, які мають соціокультурну спрямованість та відповідають вимогам соціокультурної самоосвіти. Практична користь від такої діяльності полягає в тому, що студенти напрактикуються вибирати й адекватно оцінювати потрібні їм соціокультурні відомості з потоку всілякої інформації, використовувати й інтерпретувати культурологічну та країнознавчу інформацію у світі своїх професійних інтересів, визначати причини можливих комунікативних невдач і приймати правильні, з точки зору міжкультурної комунікації, рішення. Перегляд автентичної відеопродукції в рамках комунікативно-пошукового і культурологічно орієнтованого аудіювання видається, на думку В. Сафонові, важливою ланкою самостійної роботи студентів, оскільки дає змогу ознайомитися із суттю культурологічних понять, пізнати в поведінці людей відкриту і приховану соціокультурну неввічливість, культурний вандалізм і навіть культурну агресію [7].

Висновки і пропозиції. Таким чином, правильно організована й уміло контрольована самостійна робота буде стимулювати студентів до вивчення та використання іноземної мови, сприяти розвитку їх індивідуальних пізнавальних здібностей у вирішенні поставлених проблем, формувати навички творчого мислення та розширювати професійні можливості, забезпечити реальний міжкультурний контекст спілкування. Перспективним напрямом подальшого дослідження означеної проблеми вважаємо розробку навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в контексті розширення навчальної автономії студентів і активізації їх самоосвітньої діяльності з вивчення іноземної мови.

Список використаної літератури:

1. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе и его закономерные основы и методы. Москва : Высшая школа, 1980. 368 с.
2. Гарунов М.Г. Самостоятельная работа студентов / за заг. наук. ред. М.Г. Гарунов, П.И. Пидкасистый. Москва : Знание, 1978. С. 45.
3. Гимпель Л.П. Самостоятельная работа как средство творческой саморегуляции студентов. *Вестник МГЛУ. Педагогика, психология, методика преподавания иностранных языков*. 2008. № 1(13). С. 22–31.
4. Маркович А. Терминологические семантические карты как средство развития компенсаторной компетенции. *Преподавание иностранных языков в условиях интернационализации образования*: материалы Междунар. науч.-практ. конф., м. Минск, 1–2 февр. 2013 г. Минск, 2013. С. 150–151.
5. Пидкасистый П.И. Сущность самостоятельной работы студентов и психолого-дидактические основы ее классификации. Проблемы активизации самостоятельной работы студентов. Пермь, 1979. С. 36–48.
6. Поляничко О.Ю. К проблеме конструирования модели системы аудиторно-внеаудиторной самостоятельной работы студентов педвузов. *Вестник ТГПУ. Естественные и точные науки*. 2006. Вып. 6(57). С. 149–154.
7. Сафонова В.В. Развитие культуры сприйняття усного мовлення під час навчання іноземної мови : сучасні методичні проблеми та шляхи їх вирішення. *Іноземні мови в школі*. 2011. № 5. С. 2–9.
8. Тарнопільський О.Б., Кожушко С.П. Методика навчання англійської мови для ділового спілкування. Київ : Ленвіт, 2004. 192 с.
9. Терновых Т.Ю. Методика формирования стратегий автономной учебной деятельности у студентов-первокурсников в работе с иноязычным текстом : автореф. дис. ... канд. пед. наук : Москва, 2007. 20 с.
10. Шмырова О. Использование технологии WEBQUEST для развития автономии студентов. *Актуальные вопросы повышения качества языкового образования на современном этапе* : материалы Междунар. науч.-практ. конф., м. Минск, 21–22 дек. 2010 г. Минск, 2011. С. 217–218.

Fed V., Fed I. Independent work of foreign language students as a means of improving the quality of language competence

The article considers the peculiarities of the organization of independent work of students in a foreign language. The authors believe that the success of the concept of continuing speech education depends on solving the problem of organizing independent work of students. The pedagogical conditions necessary for increase of efficiency of self – educational activity in the course of mastering of foreign language communicative competence are described. The role of the teacher in the organization of independent work on a foreign language is analyzed and the tasks for self-study taking into account professional training of students are defined. It is emphasized that the personality-oriented approach is aimed at reorienting the educational process from obtaining ready-made knowledge to the independent solution of tasks in the process of which the student gains experience and responsibility for learning outcomes. An important factor in the optimization of independent work, namely – computerization of the process of learning a foreign language, which significantly expands the educational and methodological support and has a game aspect, important in the emotional and psychological content of the learning process. Students should be recommended tasks aimed at finding in special texts definitions of terms and terminological phrases, to compile lists of key terms for their further use as a support when discussing authentic texts on professional topics. In the process of learning it will be possible to form a future specialist as a multicultural personality, for whom a foreign language will serve as a means of intercultural business communication, a tool for joining the treasures of world culture, a key to establishing interpersonal contacts with speakers of other languages and cultures. Properly organized and skillfully controlled independent work stimulates students to learn and use a foreign language, promotes the development of their individual cognitive abilities in solving problems, forms skills of creative thinking and expands professional opportunities, provides a real intercultural context of communication. Promising is the development of educational and methodological support of the educational process in the context of expanding the educational autonomy of students and intensifying their self-educational activities to learn a foreign language.

Key words: independent work, foreign language communicative competence, creative tasks, authentic texts, types of activity, autonomous learning.